

~~1878. 4. 4.~~

AZ AKADÉMIÁK

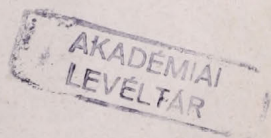
KÜLÖNÖSEN

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

ELNÖKI BESZÉD

CSENGERY ANTALTÓL.

(Elmondott a M. T. Akadémia 1878. június 16-kán tartott közülésén.)

BUDAPEST, 1878.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

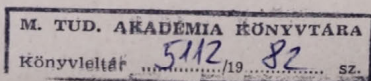
(Az Akadémia épületében.)

626491

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Budapest, 1878. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdájából.

ELNÖKI MEGNYITO BESZÉD.

Tisztelt közönség!

Azon fontos feladat következtében, a mely e tudományos intézet határozata szerint ez ünnepélyes alkalommal elnök-társamnak jutott, nagy elődöm, gr. Széchenyi szavaival élve, nekem jutott a becsület, a mai ülés elnökségét viselnem.

Midőn e tisztben ime eljárók, s a t. Akadémia megbízásából az ülést megnyitom: mellőzőm e tudományos intézet működését a közelebbi múlt évben. A titkári jelentés főadata lesz erről értesíteni a közönséget. Én a kiosztott kimutatások közt csupán egyre, a pénztári jelentésre, annak is csak egyetlen pontjára, arra, a mely intézetünk anyagi erejének évi gyarapodását mutatja, hívom fel ezuttal a t. közönség figyelmét. A nemzet részvétének fokmérője az. S fájdalommal jegyzem meg, hogy ez a fokmérő egy pár éve immár csökkenést mutat.

Honnan e sajnos jelenség?

Igaz-e, hogy a politikai mozgalom elvonja az embereket az eszme cultusától?

Régi panasza ez a tudósoknak a politikai élet mozgalmi ellen, a melyek között a tudomány emberei oly ritkán találják magukat jól. Legyen elég csak Kölcseyt és Eötvöst említenem. A politikai élet, mint tudjuk, gyakor-

lati eredményre törekszik: míg a tudomány egyedül az igazságot keresi, a minék a kivihetőség nem próbaköve. Alig van kor, alig nemzedék, a mely fogékonysággal bírna az egész igazságra. Sőt az igazság gyakran nyugtalanítja a tudatlanságot és előítéletet, sérti az önzést és a szenvedélyt, a melyekkel a közéletben annyiszor meg kell alkudni. A kivihetőség tekintetének hányszor áldozzuk fel ez okból az általános elvet? S ugyanaz a tekintet hányszor teszi félénkké, tartózkodóvá, szárnyaszegetté az elmét, a melyet a tudomány terén az igazság kutatásának kellene kizárólag igénybe venni? S mennyivel élesebben tűnik föl az ellentét a tudomány eszményi álláspontja és a gyakorlati élet követelményei között, a magán- és a közéletben egyaránt, a midőn az élet anyagi gondjai lépnek túlnyomólag előtérbe?

Hogy a politikai élet lázas küzdelmei általában nem hatnak kedvezőleg az irodalomra és a tudományok művelésére: lélektani szempontokkal és irodalomtörténeti adatokkal egyaránt igazolhatni. Az ilyen küzdelmekre is sok tekintetben áll az észrevétel, hogy a fegyverzajban hallgatnak a muzsák. Vagy ha nem hallgatnak, a napi szenvedélyek szolgálatába szegődvén, az eléjük szabott föltételeket nagyrészből tévesztik szem elől. Az irodalomtörténet nem egy időszak, minden nagy népnél, az irodalom minden ágában, igazolja ezt. Nem egyszer láttuk, hogy a költő szónoki babérokért küzdött, míg a történetíró, sőt a philosoph is a publicista színvonalára szállott alá. S az irodalomról a tudományokra térve át, láttuk, hogy a XVII-ik század, a melyben Anglia, Cromwell rövid protectorságát kivéve, oly jelentéktelen szerepet vitt Európában, volt Bacon, Hobbes, Locke és Newton százada: míg Chatam, Burke, Pitt és Fox időszaka, az angol közélet ama fény-

kora — mint Hillebrand is megjegyezte nem rég — egy nagy eszmét sem hozott létre a tudományokban.

Nem szeretnék félreértetni, t. közönség!

Én, a ki a polgárisodás minden tényezőjét ismerem és méltányolom, legkevesbbé óhajtánék olyasmit mondani, a miből azt lehetne következtetni, hogy a tudományokra nézve a legjobb időszak a közélet pangása, vagy éppen szünetelése. Az élet pangása általában kórtünemény; s a közélet pangása a polgárisodás minden tényezőjére zsibbasztólag hat. Nem is szólok azon esetről, midőn a köz-szabadság korlátozása idézi elő a közélet megszűnését. Ismerjük e gyászos időszakot. A hol szabadság nincsen, a kutató elme is elveszti merészségét, őszinteségét. Nem mervén elmondani az író, a mit gondol, utóbb gondolkodásában is tartózkodó lesz. Annál sajnosabb látvány, minél nagyobb a tehetség, a melyen erőt vesz a féltékenység. A nagy tárgyak, nemes érzelmek tiltva levén, a nagy szellem is szükségkép kicsinyessé válik. Az emberek és dolgok azon ismerete nélkül, a melyet csupán a közélet folyásának szemlélete nyújthat, az erkölcsi tudományok nagy része hanyatlásnak indul. A gondolat keresvén a homályt, hogy magát elrejtse, író és közönség mindkevesbbé értik egymást. S míg az ékesenszólás legjobb esetben is a méltósággal hizelgésnek mesterségévé válik: a költészet, szabadság nélkül, az éltető napfényről árnyékba helyezett virághoz hasonló.

Legszebb korszakai a nemzetek életének éppen azon időszakok, a midőn a politikai élet virágzása az irodalom, tudományok és művészetek virágzásával egybeesik, s a köz- és magán-szellemnek, a közmívelődés összes tényezőinek kölcsönös egymásra hatása az összhangzatos fejlődés amaz elragadó képét tünteti elénk, a melyet Perikles korában csodálunk. A köztevékenység egyoldalúsága az,

a minek koronként majd a tudomány emberét, majd az államférfiút aggodalommal kell eltöltenie. Az az időszak, a melyben a közszellem teljes erővel vonzatván egy irányba, közönyössé válik egy időre a civilizáció más, nem kevesbbé szükséges eszközei iránt. A német nemzet története e század első felében mutatja az egyoldalú elmélkedő élet ártalmait. Meddő elméletek, örök tervezés, a mely soha sem jut építkezéshez. Nem kisebb baj az ellenkező, t. közönség, a midőn a politikai mozgalom köti le egy irányban a nemzet közfigyelmét. S ez az eset hazánkban már nem egyszer fordult elő.

Már az 1848. előtti politikai küzdelmek alatt panaszolta gróf Széchenyi, hogy Akadémiánk nincs divatban, mert más térre vonta a tennivalók aggasztó sora számos hazafiak figyelmét; s hogy új lelkesedéssel ujakért hevülvén, elhűlünk a fennállóak iránt, a melyek szintoly fontos tényezői előmenetelünknek; már ő fölemelte hatalmas szavát a jelzett baj ellen, a teljesített kötelesség önértékével mutatván rá azokra a nagy föladatakra, a melyeket e tudományos intézet elé a nemzet önfentartásának érdeke tűzött.

S kérdelem, megoldvák-e már e nagy föladatak?

Nem hiszem, hogy volna ember e hazában is, a ki ezt hihetné. Hiszen a világon sincs nemzet, a mely ilyesmivel dicsekedhetnék.

Két nagy feladatot tűzött ki Akadémiánk elé alapítóink bölcsesége.

Nyelvünk megmentése és kimívelése az egyik, legelső feladat.

Mint nagy alapítónk megjegyezte, saját nemzeti fenntartás, a legszentebb kötelesség jelölte ki nekünk ezt a logikát. Mert nyelvünk körül forog nemzeti lételünk. El-

vesztett alkotmányt visszaszerezhetni, mondta már Nagy Pál, de a nemzetiséggel elhal a nemzet is. És sürgős és aggasztó volt immár ez ügy, hogy nagy alapítónk szavait idézzem, mint a végvonaglásban fuldoklónak a levegő, becsületvesztettnek a becsület visszaszerzése.

Hogyan találta Akadémiánk, alakulásakor, nemzeti nyelvünket; és mit tőn annak kimívelése körül?

Akadémiánk, mint Fáy megjegyezte, nemzeti nyelvünket félig római járom alatt nyögve, elhanyagolva, idegen szók és idegen szólásformák által eredetiségéből kiforgatva, szabálytalanul, a tudományok, művészetek és mesterségek legtöbb ágában műszókból szegényül vette át, küzdve még elfogultságokkal is. S alig indul meg a tudományos intézet működése, az elnöki és titkári jelentések évről-évre mutatják a fejlődést. Nincs év, mondja már gróf Teleki József, nincs év, mely a tökéletesedésnek több jelét ne adná. S ugyan ő hirdeti, hogy nyelvünk az Akadémia első évtizedében már oly nagy előmeneteleket tett, mint azelőtt századok alatt sem. »Az ujitók és a régiséget védők közt a harc sokáig kétséges vala, ugymond, a győzelmet egyik fél sem tulajdoníthatja magának és mégis most már béke uralkodik, s a két fél visszavonásai közt egyedül a nemzeti nyelv lett nyertes. A helyes ujitások czélszerűségét senki sem hozza kétségbe, vagy legalább az iránt véleményét a megállapodott közszellem ellen kijelenteni nem meri. És ha némely tüzes ujitó kellenél tovább megyen is merészségében, a nyelv szabályaiiban járatosabb, a józan elvekben megegyezni kezdő írói közönség korlátot vet neki.« Így szólott Teleki már 1842-ben. S ellentétben azzal a képpel, a melyet Fáytól idéztem, már Teleki idejében olyan egyformaság jött létre a helyesírásra nézve íróink között, a minővel a tudós német nem-

zet maig sem dicsekedhetik; már Akademiánk első elnökének adatott látnia, hogy szavaival éljek, mikép növekedett nyelvünk benső ereje, hajlékonysága szemlátomást; mint engedte magát mindinkább alkalmaztatni a tudományok minden nemére; a megindult forrás mint tisztította meg mindinkább az idő által belekevert idegen részekről; s mint határozta meg mind szorosabban a jobbra vezérelt nyelvszokás az egyes kifejezések értelmét.

Mi pedig, t. közönség, azt is megértük, hogy nyelvünk anyaga egybe van hordva; megértük, hogy a nyelvek egy nagy ága intézetünk körében találja ez időszerint legbecsebb, legalaposabb művelőit; s míg munkásságuk eme része általában a nyelvtudomány kiegészítéséhez nem kis mértékben járul, nyelvünk ismeretét is tudományosabb alapokra fekteti.

Mindezen törekvések mellett hol állunk még a céltól, a mely Akademiánk elé, csak mint nyelvművelő társulat elé, van tűzve? Mindazon törekvések, melyeket érinték, csak hézagos előkészület nyelvünk rendszerének kifejtéséhez. E rendszer egyes részei még vitatva is alig voltak. Csak a szókötés szabályainak kifejtését érintem. Nemzeti nyelvünket törvény biztosítván, alig karolta föl a közélet éltető ereje, a midőn, a latin nyelv járma helyett, egy új idegen nyelv járma nehezült ránk. Uralkodóvá lett a közéletben és közoktatásban. Új intézmények, törvények és rendeletek a közigazgatásnak eddig általunk nem művelhetett, mert a nemzettől elvont ágaiban is; s új oktatási rendszer a tudományok egész encyclopaediájával. Már az idegen rendszer maga is újított gyakran, hogy velünk megértesse magát, szintoly kevéssé tartván szem előtt nyelvünk törvényeit, mint alkotmányunkat. A rendszer bukása után pedig hazánkfiainak buzgósága türelmetlenül

sietett elfoglalni azt az egész tért, a melyet addig az idegen nyelv műszavai és szólásformái töltöttek be életben és irodalomban. Ide járult a napi sajtó rögtönzése. Tanár és hivatalnok, sőt az üzlet embere is, nyelvünk kellő ismerete nélkül, sőt nem egyszer a magyar nyelvérzéknek is hiával, hivatottnak érezte magát ujítani. A nyelvujítás tulságai mellett emlitem-e a szókötés mindinkább terjedő idegenszerűségét? Csoda-e, ha ilyen körülmények közt Akadémiánk, a mely kezdetben a neologia zászlóját lobogtatta, mint nyelvünk őre, szükségesnek vélte most külön folyóirat alapításával is gátot vetni, Arany Jánosként, a magyartalan magyarság megdöbbentő invasiójának? Miveltebb nyelveket is fenyeget olykor hasonló veszély. Ismerik önök az angol kritika folytonos küzdelmét az Amerikából és a gyarmatokból behozott kifejezések és szólásmódok ellen.

Az Akadémia föladata: örködni nyelvünk fölött, csak növekedett fontosságában, mióta idegen hatalom ellen biztosságban érezzük e kincset, s a hazafi gond, nem tudva, hogy önmagunktól is van ok félteni, nem tartja szükségesnek körüle virasztani.

Annál szükségesebb ez az örködés, tisztelt közönség, mert a mi eddig csak elméletileg vonzott, a gyakorlati élet szüksége gyanánt is állván előttünk, irodalmunk rendszerezesebben és nagyobb mértékben most kezdi magába fölvenni, a mit más nemzetek a tudomány és irodalom terén alkottak; most kezd csak válni mindenoldaluvá, törekedvén elsajátítani az összes műveltséget. S nehéz föladat, de okvetlenül megoldandó, hogy a midőn nyelvünk modernné válik is, megőrizze nemzeti voltát. Ugyanaz az átalakulási folyamat, a melyet Olaszországban is látunk, az általános, nemzeti élet fölpezsdülése óta. S ha Dante

nemzete is érzi jelenleg is, mint Villari írja, mennyire nehéz oly irodalomban, mely még nem hódította meg a közmíveltséget, az írónak modernnek és egyszersmind nemzeti-nek lenni: a fensőbbség némi érzetével vesszük tudomásul, hogy Olaszországban merőben különböző szójárásokat beszélnek még a műveltek is, míg mi általában elmondhatjuk már, hogy ugyanazon egy nemzeti nyelven szól az összes művelt magyarság.

Ha az egységes nemzeti élet hiányában keresi az olasz az érintett körülmény egyik fő okát: nem kereshetjük-e viszont mi is egyik okát az örvendetes jelenségnek, a melyet említék, abban a körülményben, hogy nyelv dolgában a központi törvényhozás egy nemével birtunk Akadémiánkban; — oly nemével a törvényhozásnak, a melyről már Teleki mondotta, hogy nem tulajdonít magának más hatalmat, más tekintélyt, mint a melyet a legtisztább indító okok, a bátor, de szerény ügyekezeti, és az igazságnak, az elvégre is mindenben diadalmaskodó igazságnak őszinte hirdetése ad.

Nélkülözhetjük-e immár ezt az ellenőrző és szabályozó befolyást? Miután Akadémiánk nyelvművelő társulatból, istennek hála, egyszersmind a tudományok akadémiaja lett: szabad-e felednünk, a tudományok művelése mellett a magyar nyelven művelés jelentőségét; nem kell-e a tudós akadémiában is, mint Arany János mondá, mindig maradni valaminek az egykori nyelvművelő társaságból is?

Franciaországban, tisztelt közönség, a tudományok akadémiai mellett maiglan fennáll a francia Akadémia. Nem hiszik, hogy feladata be volna fejezve, habár a francia nyelv, helyesírás és szófüzés tekintetében, a legkisebb részletekig kiművelt, prózai és költői kifejezéseiben a leg-

gyöngédebb árnyalatokig szabályozott nyelv, elannyira, hogy idegen alig értheti meg a francia kritika érzékenységet. Szabályozottság, a melylyel igen jól egybefér a styl változatossága. Igaz, hogy a kristály tisztasága némi merevséggel párosul. De ez a szigor, ez a szabályozottság és szabatoság alapította meg szellemi tárgyakban és az emberiség közös ügyeiben a francia nyelv világuralmát; míg világossága az értelmiségnek kiváltságos nyelvévétette. Nincs nyelv, a melynek törvényei szorosabban megvolnának állapítva. Innen a kifejezések szabatosságának az a kötelezettsége, a melyet a francia senkinek sem enged el, a ki tollat fog kezébe. S attól, a ki az irodalomban lép föl, megköveteli, hogy ismerje és teljesítse az előadás törvényeit is. A francia író, kivétel nélkül, gondot fordít e tekintetben is munkájára. Kitünő tudományos írók, mint az előadás mesterei, a szépirodalom legjobb neveivel állanak egy sorban; s nem kisebb büszkeséget helyeznek a koszorúra, a melyet az Académie Française-től nyernek, mint arra az elismerésre, a melyet az Académie des Sciences nyújt nekik. Nisard szerint — s ez a valódi francia felfogás — ott veszi kezdetét az irodalom, a hol a művészettel találkozunk. Az előadás művészete s a francia nép nagy érzékenysége ez érdem iránt a tudománynak is szélesebb körben szerez részvétet, fokozza az író hatását, biztosítja műve fenmaradását. S innen van, hogy a beszéd és írás tisztasága, szabatosága, a kifejezések nemessége és szépsége az írói körökön túl is annyira el van terjedve a francia nemzetnél.

Olyan tökély, a melyet csak az angol nyelv és irodalom közelít meg az élő nyelvek és irodalmak közül, azon különbségekkel, a melyek e két nagy nemzet szellemi sajáttságának eredményei. A német nyelv és irodalom távol

van ez eszménytől. A kik e tudós nemzetnél mesterei az előadásnak, maguk is francia befolyás alatt állottak. Ezek azonban csak kivételes jelenségek. Mint a berlini akadémia tudós titkára írja, a németben a szép forma érzéke, az izlés, a művészi elem kevesebb van kifejtve, mint a francziában. Elmélkedő, philosoph nép, mely inkább az igaz, mint a szép után törekszik. Egy nép sem tanulja többet a régi világ remekiróit: de ez a tanulmány is több hatással van nálok a philolog, mint a stylista kiképzésére. Némi tekintetben áll reájok, a mivel a francziák vádolják, hogy nincsenek sajátos szavaik, sajátos kifejezéseik, hogy philosophiájuk nem bírja határozottan kifejezni elvont eszméit, csak megközelíti, gyaníttatja mintegy. A mennyi író, csaknem annyi helyesírás; a hány vidék, annyi kiejtés; a népies és irodalmi nyelv nagy ellentétei s a styl rendkívüli elhanyagolása, kivált a tudományos íróknál. Egyáltalán, hogy az utóbb idézett német tekintély szavaival éljek, nyelv tekintetében olyan állapotok, a melyek nem méltók egy nagy mívelt néphez, s a melyek megfoghatóvá teszik előttünk, miért nem lehet a német nyelv világnyelvvé, miért nem vetekedhetik e részben az angollal és francziával.

S kitűnő férfiak, a kik érzik e nagy mívelt néphez nem méltó viszonyokat, mikép vélnek segíthetni e bajokon? Ugyanazon úton, tisztelt közönség, a melyet a francia nemzet követett; azon az úton, a mely e tudományos intézet alapítására vezette nálunk is a legnagyobb magyart. Mikor a német egység nagy eszméje valósúlni kezdett, e világtörténeti esemény elragadó befolyása alatt indítványozta Du Bois-Reymond, a berlini tudományos akadémia titkára, egy központi intézet alkotását a német nyelv akadémiájában, hogy e nyelv törvényeit kifejtse, s mind-

azon eszközökkel, a melyeket a francia akadémia alkalmazott, előmozdítsa nemzeténél a beszéd és írás művészetét is.

Nem tartozik ide, tisztelt közönség, vizsgálni az okokat, a melyek miatt e nagy eszme mind e mai napig nem létesült. Főleg politikai tekintetek, a melyek miatt a tudományok nagy német akadémiaja sem jöhetett mindeddig létre, a melynek szükséges voltát Mohl Róbert oly alaposan kifejtette. Én csak az irányt akartam megjelölni; azt a nagy fontosságot, a melyet a műveltségben messze előre haladott nemzetek is tulajdonítanak a nyelv és irodalom akadémiajának napjainkban is. S rámutatva a tökély azon fokára, a melyre a francia nyelv emelkedett és a melyre, mint eszményre, tekinthet sok tekintetben a tudós németiség is, éreztetni akartam mintegy a nagy közönséggel is, hogy nem törekvéseink erőtlensége, hanem a feladat nagysága az oka, ha azon nagy czélok közül a melyeket Akadémiánk elé alapítóink bölcsesége tűzött, bármily nagy előhaladást tettünk e téren, az első sincs még megközelítve. Hiszen, tisztelt közönség, nem kisebb e feladat, mint a különleges nemzeti szellem termékét, nemzeti nyelvünket, eredeti sajátosságainak megőrzése, sőt kifejtése mellett, az egyetemes emberi szellem szabatos és művészi közegévé emelni. Oly feladat, a mely karöltve jár Akadémiánk másik, nem kevesebb nagy és soha be nem fejezhető feladatával, a tudományok művelésével és terjesztésével. Mert az írónak egyaránt kell birnia nyelvét és szaktudományát, s a nyelvész és tudós együttes közreműködése által juthat el valamely irodalom arra a fejlettségre, a melyen az általános igazságokat, ha ugyan, élő és örökké fejlődő szervezetről szólván, Nisard e kifejezését használnom lehet, véglegesen megállapodott nyelven fejezi ki.

S ha nyelvünk kiképezése sem eszközölhető tudomá-

nyos működés nélkül: ugyanaz a nemzeti hűség, mely nyelvünk művelését, a nemzet önfentartása érdekében, legelső feladatául jelölte ki tudományos intézetünknek, már ez okból is másik, nem kevesebb fontos teendőjévé tette szükségképen a tudományok magyar nyelven művelését és terjesztését is.

Teljes ismeretével birt Széchenyi annak, minő hatalom rejlik e szóban: tudomány. Tudta, hogy nemzete jövőjének biztosítása végett, a mi összes politikájának, egész élete működésének irányelve volt, nem kevesebb szükséges e nemzet szellemi erejének fejlesztése, mint fentartása. S ha aggodalmas óráiban nem egyszer, mint mondá, úgy tűnt föl előtte a magyar, mint vajmi éhes és sovány sas, mely a civilisatiótól elszigetelt szikla kúpján ül, míg nyavalygós öntulbecsülési álmainak vége nem szakad: a reformer azon boldog perceiben, a melyek erőt adnak a küzdelemre, a hit és remény szárnyain szállt képzelete ama szebb jövő felé, a melyben jóslata szerint lesz Magyarország; és látta az ideál-népet, mely személynységeiben és fensőségében bírja az olvasztó varázst. A mely nép pedig élni akar, ugymond, ilyen olvasztó szerepre kell emelkednie. Egyedül felsőség által menthetjük meg szerinte fajtánkat, vagy sehogysem. Nem a mennyiség, hirdette e székéből, hanem a minőség, a szellemi erőnek sarkalata. Őt nem ijesztette csekély számunk, de fenmaradásunkért azért remegett, mert fajtánk úgy anyagi, mint szellemi léte oly fölötte könnyű. Nem azért forog veszélyben lételünk, mert kevesen vagyunk, hanem mivel súlyunk parányi.

Ime, tisztelt közönség, az indító okok, a melyeknek következtében a magyar nyelv akadémiaja mellett, mely a magyar nemzetiségben s ezzel összes állami életünkben

gyökerezik, létre kellett jönni egyszersmind a tudományok akadémiájának is; létre azért, hogy megszerezzük s a mennyiben megvan, fejlesszük e fontos tényező által is azt a felsőbbiséget, a mely e földön fajunknak egyedül biztosíthatja a vezéri szerepet; hogy megszerezzük és fejlesszük az által is azt a szellemi erőt, a mely előrehaladottabb műveltségek terjeszkedési ösztöne ellen egyedül tesz képessé nemzetet kitartó küzdelemre; és hogy a minket magyarrá, magyar nemzetté idomító sajátságok megőrzésével a nyugoti polgárisodás minél bensőbb tényezőjévé válhassunk.

Miért idézem föl e rég közhelyekké vált igazságokat? kérddheti méltán a tisztelt Akadémia. Azért, tisztelt közönség, mert a midőn ez intézet iránt a nemzet áldozatkészségét időnkint hanyatlani látjuk: mindannyiszor szükséges a figyelmeztetés, hogy, gróf Széchenyi szavával élve, sajátságos politikai viszonyaink között, nemzeti újjászületésünket tekintve, a Magyar Tudományos Akadémia egy főtényezőt képez; hogy ez intézet, mint a titkári jelentés a mai nap is tényekkel teszen bizonyosságot róla, teljesen át van hatva a kötelesség érzetétől, a melyet e föladat reá rótt; s hogy e kötelesség teljesítésében, a tudományok terjesztését illetőleg, soha sem járt el se rendszeresebben, se több eredménnyel, míg a tudományok művelésében kifejtett munkásságának az intézet anyagi ereje vet immár határt.

Tetézzem-e a közhelyek idézését más közhelyekkel, a tudományok művelésének és terjesztésének hasznairól, hogy akadémiánk iránt ébreszszem a szunnyadni kezdő részvétet? Van-e férfiú, a ki a közügyek intézésével foglalkozik, a ki nem tudná ma, milyen nagy erő rejlik e néhány szóban: nemzeti műveltség és művelt nemzetiség?

Van-e törvényhozó, a ki nem tudná, hogy a törvényeknek is törvényei vannak, a melyekre a tudomány tanít? Van-e polgár, a ki nem tudná, mennyire tisztul és fokoztatik erejében ősi erényünk, a hazaszeretet is, a szépnek, jónak és igaznak ismerete által? Se köz-, se magánéletben nem lehet helyes gyakorlat eszmény nélkül. Értelmes lény semmit se tehet, hogy meg ne kérdezze, mi a legjobb, a mit tehet. Valamely igazság szemlélete egyedül, a mi minket fentarthat és vezethet a cselekvés akadályai közepett. Az elmélet vezérfénye nélkül sötétben botorkál a gyakorlat. Az eszményire való tekintet szintoly elengedhetlen a valódi politikusnak, mint a tiszta geometria tudása a mechanikusnak. A közigazgatás bonyolult gépezete is szakértelmet kíván napjainkban: a mint nem bizható a gőzmozdony vezetése egyszerű kocsisra. Népek sorsa fölött tudomány dönt a csaták térein. S az államnak és társadalomnak vannak ellenségei és pedig éppen azok a legveszélyesebbek, a melyek ellen az arzenálok nem nyújtanak fegyvert, csak a tudomány nyújt. Folytassam-e tovább? tisztelt közönség. A művelt iparos és földművelő is tudja immár, hogy a természet fölött gyakorolt uralom a civilizatio legbiztosabb mértéke; és hogy az ember uralmát e földön azon törvényeknek köszönjük, a melyeket a tudomány codificál. A történelem mutatja, hogy maga a vallásos szemlélet is tisztult és emelkedett időnkint a műveltség terjedésével; megszabadúlt a régi civilizatio anyagiasság fölfogásától, levetkezte babonáságait, türelmetlenségét.

Mindezek, tisztelt közönség, általánosan elismert igazságok. S ha kétségtelenül áll, hogy minden tudomány előtt ideál lebeg, a melyet megközelíteni igen, elérni sohasem lehet: az iránt sem lehet kétség, hogy a tudományos intézetek föladata sem oldható meg soha végképen, a

melyek a tudományok művelését és terjesztését tüzték célul.

Csak az lehet tehát a kérdés: minő az a szerep, a mely e nagy föladat teljesítése körül a tudományos akadémiákat illeti? Igazak-e — mert egyedül ez igazolhatná ilyen intézetek iránt a részvétlenséget, — igazak-e a vádak, a melyeket főleg az akadémiákon kívül álló tudósok és nem tudósok az akadémiák ellen általában felhoznak? Igaz-e a mit Franciaországban is, másutt is emlegetnek olykor, hogy ez intézetek nem alkalmasak többé a tudományok előmozdítására, s hogy, a mint gúnyolva mondják, a tudományok eme czéhei szintugy túlélték magukat, mint a középkor más zárt testületei, ha idején voltak is, midőn a tudományok előmozdítása szintugy közsegélyre szorult, mint az ipar némely ágai, a melyek kezdetben csak az állam védszárnyai alatt fejlődhettek, de utóbb a szabad ipar tárgyaivá lettek, s hogy általában nem is testületek, hanem magán tudósok viszik előre a tudományokat, míg az akadémiák ismert conservativismusa a tudományok haladásának nem egyszer inkább gátat vet?

Nem, tisztelt közönség, ezek a vádak általában sem igazak, nem igazságosak, s ha kivételesen egyes esetekben igazolhatók is, inkább a szervezet, mint az intézmény ellen szólanak; semmi tekintetben nem állhatnak pedig azon szervezetre, a melyben a magyar tudományos akadémia fennáll. Kis körre szorított zárt testületeknél, főleg nagy irodalmakban, megeshetik olykor, míg ki nem halnak már megválasztott halhatatlanai, hogy e testületeken kívül állanak a nemzet legnagyobb tehetségei. Akadémiánk ismer ugyan fokozatot is a tudományos érdemek méltatásában, de egy vagy más minőségben rendre fölveszi magába, s mondhatni, magában foglalja koronként, valaki

csak komolyan és sikerrel foglalkozik köztünk a tudomány-nyal. Sőt míg ezt tehetné is, talál módokat bevonni munkássága körébe azon tudományos erőket is, a kiket még nem vett föl kebelébe. S a tudományok eme köztársaságát, mint gróf Teleki József megjegyezte már, a szabadság eleveníti. Teljes biztosíték a vélemények elnyomása ellen, a melyek itt egymást kölcsönösen ellenőrzik. Már föladata, az eszmék érlelése és terjesztése is, a legnagyobb nyilvánosságot teszi ez intézet kötelességévé. Ha téved, a mi emberi dolog, mindenki ítélhet eljárása fölött. S ha ítéletmondásaiban, a melyeknek mindenkor kifejti indító okait, szigorú némelykor akadémiánk, a mi oly gyakran idézi föl a neheztelést: ne feledjük, hogy a tudományok e legfensőbb intézetének kötelessége fölemelkedni a szépnek, jónak és valónak elveihez, hogy a tökély legfensőbb lépéséről mutasson olykor mértéket nemzetünknek, s magasabb föladatokat tűzzön a szellemi törekvések elé minden téren. Annál nagyobb szükség, tisztelt közönség, minél inkább leereszkedik időnként az irodalom a sokaság színvonalához.

Akadémia, tisztelt közönség, nem járhat el máskép, ha föladatának meg akar felelni.

Az akadémiák az egyedüli intézetek az államban, a melyeknek célja, minden más, minden mellék cél kizárásával, egyedül a tudomány; míg például az egyetem, szakpályákra is képezvén, a tudományt az állam céljaira hasznosítani is törekszik. S megtörténik, hogy a mint, fájdalom, példákkal igazolhatnók, ez utóbbi célnak nem egyszer feláldozza másikat, nem kevesebb fontos föladatát: éppen azt, a mely valódi tudományos intézetté teszi. A tudós akadémiák mutatják leginkább azt a fontosságot, a melyet valamely nemzeta szellemi törekvéseknek tulajdo-

nít. Mondhatnók, az eszme tiszta cultusa, holott csak a közérdek magasabb fölfogása, a melyre a műveltség emelkedettebb fokán jutnak el az államférfiak. Mert habár a tudós tudományának művelésén és előmozdításán kívül nem is ösmer egyéb czélt: az emberi művelődés összes történelme mutatja, hogy a gyakorlati élet legfontosabb haladásai, az ipar legtermékenyebb gondolatai gyakorlati eredményekkel nem törődő, tisztán tudományos kutatás következményei.

Hogy a tudományok művelőinek, a nemzet legkiválóbb tehetségeinek ilyen intézetben egybehozása a szakértők olyan tanácsát állítja elő, a melyet a törvényhozások és kormányok is sok esetben nagy haszonnal megkérdezhetnek: legyen elég csak röviden érintenem. Fontosabb körülménynek tartom arra a közvetlen haszonra hívni föl itt a tisztelt közönség figyelmét, a mely a tudományok különböző ágait képviselő, kiváló tudományos erők hasonló egyesítéséből származik magára a tudományra nézve.

Már maga azon körülmény, hogy intézet, a melynek czélja a tudomány önnönmagáért, egy nemzet részéről áldozattal is fentartatik, szükségkép emeli a tudomány művelőinek is állását, tekintélyét a közönség előtt, a mely minden esetben hajlandó azt a fontosságot, melyet valamely ügynek tulajdonítnak, átvinni az ügynek képviselőire is. S az irodalom és tudomány embereinek e megbecsülése az osztályról az egyesekre is átszáll azzal a kitüntetéssel, a melyet ilyen intézetek választása ad. Nem kis súlyt fektetek, tisztelt közönség, e szóra: választás. Mert ha a közélet más terein a kinevezés sok esetben nagyobb biztosítékot nyújt is a közérdeknek: tudományos érdemeknek a tudományok művelői maguk a legilletékesebb bírái. S az a kitüntetés, a melyet maga a szakértelem

nyújt, ha nem is zárja ki minden esetben a részrehajlást, általában véve legigazságosabb mértéket nyújthat a közönségnek az irodalom és tudományok terén szerzett érdemek fokozatáról is. S míg a közelismerés, a nemes ambíciónak kielégítése magában is ösztönzőleg hat a nehéz pályán: a tudományosságnak, a képzettségnek az a magasabb mértéke, a melyet a tudományos intézet követel szükségkép emelkedésre buzdítja az elmét.

Nem látjuk-e, tisztelt közönség, mikép törekszik körünkben minden érdek a szövetkezésből, egyesülésből is meríteni erőt? Nem látjuk-e, hogy maguk a tudományok művelői is minden szakban szükségesnek tartják, tudományuk előbbre vitele és terjesztése végett társulatokban egyesülni? És nem ok nélkül, tisztelt közönség. Mert ha igaz is, hogy egyes tudósok viszik előre a tudományokat: ki fogja tagadni, hogy a tudományok művelőinek folytonos érintkezése, eszmecseréje olyan tudományos légkört teremt, mely a tudományok fejlődésére már magában is kedvezőleg hat? Az ilyen társulatok közelebb hozzák az új erőket a régi tekintélyekhez; tervszerűleg vezetik, buzdítják, irányozzák, egyszersmind ellenőrzik a tudományos munkásságot; kijelölik a kutató ész elé a tudományok újabb problémáit, koszorúikkal, jutalmakkal is buzdítván a tehetségeket azok megoldására; s bírálataik, a melyeknek alaposágát a több oldalú megvitatás biztosítja, gyorsabban és biztosabban állapítják meg mind az eredményt, mind a tévedést. Említsem-e még a társulatok és egyesületek hasznosságát, különösen olyan föladatokra nézve, a melyek csak munkafelosztással létesíthetők, s a melyeknél kis erők is nagy szolgálatokat tehetnek olykor nagyobb tehetségek vezetése mellett? Említsem-e a tudományok forrásainak s nagy gyűjteményes munkáknak kiadását, a mely sok erő-

nek hosszas időn keresztül következetes közreműködése által, s olyan áldozattal eszközölhető, a mely magán vállalkozástól annyival kevesbbé várható, minél kisebb az ilyen munkák kelendősége?

S ha általában igaz, hogy a magánvállalkozásnak az irodalom terén a munkák kelendősége vet határt: nem kis föladat hárul a társulatokra oly művek kiadása körül is, a melyek különben nem jelenhetnének meg. És minő munkák ezek? Gyakran épen azok, a melyek a tudományok anyagait, épületeköveit hordják egybe, vagy szorosan tudományos tartalmuk miatt nem számíthatnak nagy közönségre. S míg vállalkozásában a közszellem irányát, a sokaság izlését veszi főleg tekintetbe az üzlet: a tudományos társulatokban olyan vállalkozókat hoz létre a közrészvét, a melyek nem nyereség után indulnak, hanem egyedül szellemi és erkölcsi érdekek által vezéreltetnek s gyakran épen olyan munkák kiadását tartják leginkább kötelességöknek, a melyek azon közszellem, azon izlés helyreigazítását tekintik feladatuknak.

Anyagi támogatás nélkül se a tudományok, se a művészetek nem emelkednek magasabb fokára a fejlődésnek. Szellemi téren, tisztelt közönség, szintoly szükséges tényezője az ily támogatás a termelésnek, mint az anyagi termelés terén a beruházások. Már maga a módszer, a mely különösen a természeti tudományokban oly rendkívüli haladást idézett elő, költséges eszközöket és oly működési tért igényel, a melynek előállítása legtöbb esetben meghaladja az egyes erőket; s ez eszközök, ilyen működési tér mellett is, csak rendkívüli fáradság, olykor egy egész élet központosított munkássága mutathat fel eredményeket. S honnan vegyen a tudós erőt e kitartásra, ha a megélhetés napi gondjai nyomják; ha semmi jutalomra nem

számíthat munkássága után; sőt e munkásság eredményeit közölhetni sinesen kilátása?

Az irodalom és tudományok e szerint napjainkban sem nélkülözhetik a Maecenásokat. A nemzet, mint állam és mint közönség állítja, elő és tartja fenn áldozatkészségével democrata korunk ez új Maecenásait a tudományos intézetekben és társulatokban.

Ama szép essayk egyikében, a melyek e czím alatt: »Anglia mívelődése története« jelentek meg, kimutatja Buckle, mennyire károsan hat az irodalomra és tudományokra a kormányi gyámkodás rendszere. Augusztus császár, X. Leo és XIV. Lajos korában egyaránt hirtelen hanyatlás követte azt a fényt, a melyet egy előbbi nemzedék művei árasztottak ama fejedelmek korszákára. Mellőzöm e szép tanulmány részleteit; mint fejlett ki különösen az utóbb nevezett uralkodó alatt az irodalmi feudalismus egy neme; mint vált a kegy keresése mellett a tudomány egyedüli célja, az igazság kutatása alárendelt dologgá; mint vesztette el a szellem függetlensége után erélyét is; hogy hanyagolta el az irodalom a nép érdekeit; mikép idegenült el a nemzeti szellem a tudomány legnemesebb ágaitól; s a genius hatáskörének megszorítása és a tudomány feláldozása a művészetnek mikép idézte elő utóbb a művészetek hanyatlását is? Idézzem-e I. Napoleont? Tudjuk, hogy nem akaratán, hanem hatalmán mult, hogy az összes erkölcsi tudományokat meg nem semmisítette, a mint megszüntette, eme tudományok akadémiáját. De ha az absolut uralom tulságait mellőzzük is: a kormányférfiak általában nem tarthatják föladatuknak az állam mellett a tudományok köztársaságát is kormányozni. S éppen azért, hogy önmagát kormányozhassa ez a köztársaság, szükségesek az ön-

kormányzat ama formái, a melyeket a tudományos intézetekben és társulatokban birunk. Ki kételkedhetik, t. közönség, hogy a midőn ez intézetek és társulatok a tudományok művelésének szabadságát leginkább biztosítják: legtöbb kezességet nyújtanak az iránt is, hogy az irodalom és tudomány emberei, minden mellék-tekintet nélkül, egyedül az irodalom és tudomány nagy érdekeit tartják szem előtt? Ki kételkedhetik, hogy, a mennyiben feladatoknak lelkiismeretesen megfelelnék, ilyen intézetek és társulatok által eszközölhető legcélszerűbben azon összegek beruházása is, a melyeket, a tudományok művelése és terjesztése végett, a nemzet és közönség részvéte nyújt? Azt a nagy szellemi mozgalmat, mely a tudományok terén világszerte uralkodik, egyes, bármely éles szem át sem tekintheti napjainkban, nemhogy vezethetné.

A tudományos intézetek szolgálatot tesznek a nemzetnek a tudományos irodalom összhangzatos fejlesztésével is; egyszersmind függetlenné tevén a tudományt amaz érdekektől, a melyek az államban és társadalomban uralomért küzdenek, lehetővé teszik, hogy az a pártharczokon kívül és fölött egyedül a közérdeknek álljon szolgálatában. A tudományok terjesztésével a pártszenvedélyek által félrevezetett közszellemet magasabb általános szempontra emelik ezek az intézetek, lehetővé tevén meg is mernie, mennyi tévedést vegyít koronként az igazsághoz az érdek és a szenvedély.

Már ez okból sem csekély a szolgálat, a melyet tisztán tudományos intézetek a tudományok terjesztésével tesznek. Fontos ez azért is, mert nem lehet közönbös dolog, ha egyedül az érdek, a mely az irodalmat csak fegyverül használja, vagy az üzlet, a mely főleg kelen-dősége után ítéli meg a művet, mint iparczikket, elégíti ki az olvasó

közönség lelki szükségét. Az irodalomból vont haszon nemcsak az irodalomtól függ, hanem az olvasó fogékony-ságától és az olvasmány megválasztásában mutatkozó ítéllettől is. Ezek a siker föltételei, a melyek nélkül a könyvek száma és értéke közömbös dolog. A tudományos intézetek és társulatok, ha a tudományok terjesztésében semmi mellékeztelt nem ismernek, nemcsak legjobb tanácsadói az olvasó közönségnek olvasmányaik megválasztásában, hanem el is látják, a mennyiben nem volnának, a legjobb olvasmányokkal; meghonosítanak minden igazságot, bárhonnan származzék, levén a művelődésnek mintegy közkútjai, a melyek a tiszta források vizeit közhasználatra mindenünnen egybegyűjtik. S ezt tevén, megóvják egy szersmind a nemzet műveltségét mind az elszigeteltségtől, mind az egyoldaluságtól.

De nem folytatom, tisztelt közönség, ama szolgálatok elsorolását, a melyeket a tudományos intézetek és társulatok a tudományoknak mind művelése, mind terjesztése körül tesznek.

Tárgyamra térve vissza, csupán azt kérdem: vajjon ezek a szolgálatok csekélyebbek-e akkor, ha a tudományos intézeteket, társulatokat akadémiáknak hívják?

Az akadémiák azt az állást foglalják el más tudományos társulatokkal szemben, a melyet a tudományok egyetemei elfoglalnak a fensőbb oktatás külön intézeteivel szemben. S ugyanazon okok, a melyek a német egyetemek fensőbbségét megállapítják, például Franciaország elkülönzött facultásai fölött, előnyei az olyan tudományos akadémiáknak is, a minő a magyar tudományos Akadémia, a melyek a tudományok egyetemét foglalják magukban, föltéve, hogy a midőn az összes tudományok akadémiája az emberi tudást egy magasabb egységben egyesíti, a ro-

konabb tudományok csoportjainak önállóságát teljesen biztosítják.

Rokon tudományok csoportjairól szóltam, tisztelt közönség, mert az akadémiák, ha nem terjesztik is ki működésüket az összes tudományokra, rendesen fölveszik működési körükbe a tudományok egy egész csoportját, azon tudományokét, a melyek egymással rokonságban állanak, a melyeknek művelése kölcsönösen hat egymásra.

Nem hiszem, hogy az akadémiák ez eljárásában keresse valaki az okot, a melylyel e tudományos intézetek káros vagy fölösleges voltát kívánja vitatni.

Ha általában is igaz, hogy a tudományok kölcsönös befolyás következtében fejlődnek: méginkább áll ez azon tudományokra nézve, a melyek a dolgok megismerése czéljából mintegy kiegészítik egymást.

Kiemeltem már azt a viszonyt, a melyben a nyelv-művelő akadémia áll a többi tudományok akadémiaiához. Tudjuk, hogy írónak, bármely szakban irjon, elutasíthatlan kötelessége ismerni a nyelv és előadás törvényeit. S ha már az egyes tudományok terjedelme is oly nagy, hogy a mit tudásunk terjedelemben nyer, a mélységben kénytelen veszíteni: csoda-e, ha olyan tekintély is, mint Müller Miksa, szerénységre inti a nyelvtudósokat, figyelmeztetvén, hogy a tudomány azon része mellett, a melyet főleg művelnek, a melynek vérékké kell mintegy válnia, egy másik részére is van szükségök, a melyet ott dugnak zsebre, a hol épen találják; hogy egy sincsen közöttük, a ki tanulni, tanácsot kérni ne volna kénytelen azoktól, a kik mestereként uralkodnak a nyelvészeti különféle ágai fölött; s hogy ezeknél fogva csak nyílt, becsületes, valóban társias közreműködéssel lehet előbbre vinni a nyelvtudományt? Schleicher, a mint tudjuk még tovább megy. Kifejtvén,

mennyire szükséges a nyelvtudósnak is a szerves világ és élettörvényeinek megfigyelése, s megmutatván, mit vonhat el Darwin elméleteiből is a nyelvtudomány, saját tudománya érdekében igyekszik rábeszélni a leendő nyelvészt, hogy valamely kitűnő zoolog vagy fűvész előadását is hallgassa. Müller Miksa viszont példákkal győz meg bennünket, hogy alig van tudomány, a mely a nyelvtudományt haszonnal ne kérdezhesse meg egy és más esetben. A természeti tudományok kölcsönös egymásra hatása, mintegy vállvetve fejlődése mindenki előtt ismeretes. Mindinkább tapasztaljuk azonban, mennyire tulterjed a természeti tudományok hatása e tudományok határain is. Módszerök, az inductiv módszer, naponként nagyobb alkalmazást nyer az erkölcsi tudományok terén is; előre föltett tételek helyett szorgalmasan vizsgált tények alapján fejlődik az elmélet nem egy erkölcsi tudományban. A természeti törvények befolyása az emberre, a népekre már régebben is, már a mult század némely nagy szelleme által is ki volt mutatva: de nem oly világosan, nem annyi oldalról, mint korunkban. A kik a társadalmi tudomány megalkotásán fáradoznak, a biologia törvényeinek tanulásával vélik megkönnyíthetni nagy föladatukat. A közgazdasági tényezők befolyását a népek hanyatlására és emelkedésére szintén alaposabban ismerjük ma, mint Montesquieu. S egy egész kis irodalom támadt közelebb Francia- és Németországban, hogy megmutassák, mennyire nélkülözhetlen a jogtudósnak a közgazdaságtan. A mint jogi ismeretek nélkül nem hat be senki mélyebben a közgazdaság tudományába: viszont ennek tudása nélkül sincsen beható jogismeret. Nálunk is közgazdasági érvekkel támadta meg Széchenyi a régi magyar jogrendszert. S egy tekintet a polgári törvénykönyvek fejezeteire, meggyőzhet

mindenkit, mennyire irányadó e törvénykönyvek szerkesztésénél a közgazdaság tudománya is. Szóljak-e a történetírásról? Mondani szokták, tisztelt közönség, hogy e tudománynak, a mely egyszersmind művészet, két szemefénye van: a kortan és földrajz. Salamon tagtársunk helyesen figyelmeztetett bennünket, hogy e tudománynak annyi a szemefénye, a hány tudomány van. Ugy hiszem, senki sem kételkedik immár, hogy minél több ismerettel bír valamely kor, annál inkább növekszik történetírói képessége. A műveltség új meg új álláspontokat jelöl ki a történelem művelésében. S minél több oldaluvá lesz a műveltség: annál több oldaluvá válik a történetíró feladata. Mert minden kor annyi tanulást igényel, hogy levonni a multból, a mennyire képességgel bír. S a mint nincs valódi természettudós, a ki magasabb szempontokra is ne törekednék emelkedni: gondolkodó sem lehet, a ki az inductív uton nyert ismereteket elsajátítani ne igyekeznék. A philosophia, tisztelt közönség, a valódi philosophia korának összes ismereteire támaszkodik, hogy viszont termékenyítőleg hasson vissza az összes szellemi és erkölcsi életre.

Valóban, tisztelt közönség, minél inkább teszi szükségessé napjainkban a tudományok beható művelése a munkafelosztást: annál szükségesebb, hogy legyenek a tudományos munkásságnak olyan központjai, a hol az egyoldalú szakműveltség minden lépten kénytelen érezni az emberi ismeretek ez érintkezéseit, e kölcsönös hatását. Így emelkedhetnek a tudomány szűk látókörű burokatái is általános szempontok magasságára. De a kölcsönös ellenőrzés sincsen haszon nélkül a tudomány különböző ágai-
nak művelői között. Habár a módszerek mindenikét haszonnal látjuk alkalmaztatni a tudományok különböző ágai-
ban: kétségtelen, hogy egyik vagy másik módszer, egyik

és másik tudomány művelésében inkább van helyén. Annál szükségesebb kijelölni e módszerek alkalmazása határait, minél nagyobb veszélyekkel jár e határok túllépése magokra a tudományokra nézve. Mig Hillebrand a philosophiát, mely egyedül positiv alapokon igéri fölállítani rendszerét, teszi felelőssé, hogy új Anglia közszelleme -- s innen gyöngesége -- elvesztette eszményi tartalmát: egy Du Bois-Reymond azon időre figyelmeztetve a természet-tudóst, a midőn a természetphilosophia ábrándja uralkodott Németországban, óvakodásra inti őt a philosophia módszerének alkalmazásában. Ám spekuláljon, ugymond a természetnyomozó is, de saját tudománya határain belül és azzal a fentartással, hogy gyanításait, hozzávetéseit, a melyekre addig nem helyezhet nagy súlyt, a tapasztalat fogja igazolni. Érintettük a természeti tudományok fejlesztő hatását az erkölcsi tudományokra is. De ez az irány is tulságokba tévedhet. Avagy nem látjuk-e a merész törekvést, szintolyan exact tudománynya akarni emelni a statisztikát és történetírást, minő a természettudomány, örök, változhatlan törvényekkel, a melyek mellett elvész az emberi hatalom befolyása, el a szabad akaratsazzal az embernek felelőssége, az erkölcsiség? Feledik, hogy az ember nemcsak természeti, hanem erkölcsi, szellemi lény is; s hogy az erkölcsi törvények létele szintoly kevésbé ellenkezik a szabadsággal, mint a physikai törvények létele. Hiszen a dolgok természetének ismeretével, a melyek közt működünk, növekszik inkább, mint fogy szabadságunk. S csupán általános elvek keresését és felállítását tekintvén a történelem feladatának, már ez által is egybetévesztik a történetphilosophiát a történetírással. De philosophia és költészet is nem egyszer cserélnek szerepet napjainkban. Mig a költészetben, a helyes arány mellőzésével, mind-

inkább tulnyomóvá válik a bölcselkedés eleme: philosophiai rendszerre látjuk emelkedni, a mi nagy költőknél, egy Byronnál, egy Leopardinál is csak egyéni jogosultsággal birt; világtörvénynyé, a mi csak egyes szellemek kiváltsága, a kiknek fönkelt eszményisége kiáltó ellentétbe jő a valóval, a kik igen magasra emelkedvén, a valónál kisebbeknek látják a földi dolgokat. Az optikai csalódás e bölcséletét, a pessimismus rendszerét értem, az ujkor eme budhismusát, a mely, hogy hasonló hatással nincs ez elégedetlen, ez annyi felől izgatott korban, mint Keleten, hol milliók erélyét tartja lekötve, milliók életét teszi meddővé, sivárrá, csak míveltségünk többoldaluságának s kritikai szellemének köszönhetjük. A blasirt kedélyek ez ábrándjánál nagyobb veszély fenyegeti míveltségünket, közmívelődésünk tulnyomólag anyagias irányából. Nagy ékes-szólással visszakövetelvén az eszményiség jogait, egy kitűnő természettudós, Du Bois-Reymond vázolta közelebb azon veszélyeket, a melyekkel a természettudományok egyoldalulag üzése fenyegeti míveltségünket.

Ime, tisztelt közönség, mennyi téves irány korunk tudományos mozgalmaiban! Pedig csak például idéztem egyet-kettőt; nem szólván a szépirodalom terén is gyakran uralkodó téves irányokról. Ki nem ismeri el, hogy oly tudományos központokon, a hol a tudomány minden ága s minden tudomány terén több irány van képviselve, az egyoldalúság veszélye inkább ki van zárva; az ellenőrzés könnyebbé van téve? S ki nem ismeri el, csak a mondottak után is, az ellenőrzésnek sőt az érintett irányokkal szemben a visszahatásnak is szükségét? Avagy közömbös dolog-e, milyen eszmény, milyen irányok után indul egy nemzet?

És ha az óvatosság szükséges a szellemi téren: mikor

volt az inkább szükséges, mint századunkban? Volt-e valaha kor, a melyben egyidejűleg olyan sok és nagy kérdés vettetett föl, mielőtt a megoldásukhoz szükséges elemek birtokában volnánk? Az eszmék e nagy forrongása közepett mi óvhat meg bennünket a szellemi anarchiától, ha a tudomány nagy lelkiismeretessége nem?

A mily szükséges ilyen időszakban a tudományos vizsgálódásnak biztosítani a szabadságot: nem kevesebbé szükség megóvni a közszellemet a hamis elméletektől, a melyek, kivált az erkölcsi tudományok körében, Thiers szavaival élve, mint szellemi epidemiák járvák be néha a világot.

De a tudományok terén másutt sem árt az a neme a conservatismusnak, a melylyel a tudományos akadémiákat vádolni szokták.

Akadémiánk, a nyelvujítás híve kezdetben, mint tudjuk, emlékbeszéddel ülte meg a nyelvujítás ellenének, Horváth Jánosnak emlékezetét. Guzmics Izidor óhajtasát fejezte ki akkor, hogy mindig legyenek köztünk nemeslelkű barátai az ónak, kemény birái az ujnak, visszarezzenteni a tudatlan merészséget, gátolni a visszaéléseket, a szerényen bátrakat gondra, szorgalomra edzeni. S már fennebb érintém, mint vált szükségessé napjainkban fölkelteni Horváth János szellemét, hogy visszarezzentse a tudatlan merészséget. S kifejtette Virchow, mennyire helyén van a természeti tudományokban is a conservatismus. A valódi természetvizsgáló, szerinte, az által tűnik ki, hogy annak, a mit tud és nem tud, határaival teljesen tisztában van, s különbséget tud tenni a között, a mit a szó szorosabb értelmében vett valódi tudománynak nevezünk és a között, a mi ama tágabb körű, inkább speculativ részhez tartozik, a mely problémákat, feladatokat állít föl, hogy ezek felé

irányozza a buvárlást, a mely előre sejtett tantételeket formuláz, a melyeket azonban még be kell bizonyítani, ténylegességeket meg kell állapítani, de a mely tételek mégis a tudás hézagai kitöltésére némi valószínűséggel alkalmaztatnak. A tudomány e speculativ és tényleg kivívott, tökéletesen megállapított tere szerint különbözteti meg Virchow, azt a mit még nyomozni kell és azt, a mit már tanítani lehet. Már fennebb érintém, hogy az ember szelleme a módszert, a melyet egy téren követ, rendszerint a többire is átviszi. Innen van, hogy a tárgyilagos tudás mellett a természeti tudományok terén is találkozunk a dogma és az alanyi tanok áramlataival. Kiemeli különösen az idéztem tekintély, milyen nagy a befolyása az egyesek visióinak, annak, a mi még nincs bizonyítva, csak a tudós véleménye, képzelete, elmélete; s hányszor van, hogy épen az vétetik fődolognak, a mi csak gyanítás, és mellékesnek, a mit tudunk. A természetbuvárok e hajlamát Claude Bernard is megrója, ő, a kiről szakemberek mondák, hogy nemesak physiolog, de maga a physiologia. A hypothesisek nem kerülhetők ki, sőt szükségesek már azért is, mert ha kísérlet által nem igazoltatnak, a tények, melyek megczáfolják, új nyomozásokra nyujtanak kiindulási pontokat. Indiákat keresvén, nem egyszer Amerikát fedezik föl. De hányan vannak, a kik az egyszer kimondott hypothesisist oly tételül tekintik, a melynek minden áron ügyvédeivé lesznek, feledvén, hogy a hypothesis, mint Vogt megjegyzi, csak eszköz; a cél, a melyre törekedni kell, az igazságnak földerítése. A természetbuvárnak csupa szemnek kell lennie s a legélesebb látást, a legnagyobb technikai képességet, gyors felfogással, az érzékek finomságával s az ítélő tehetség erejével kell egyesítenie. Csoda-e, ha olyan gyakori a tévedés, ha az érintett tulaj-

donok közül egyik és másik hiányzik s e hiányt a fölállított tételhez makacs ragaszkodás pótolja? Csoda-e, ha aztán oly hamar állítnak föl problémákat tantételek gyanánt; oly könnyen veszik bizonyosnak a valószínűt; tantételeket, a melyek csak egy vagy néhány esetre érvényesek, oly nagy a hajlam, minden további kutatás nélkül, a végtelenig nyújtani, feledvén, hogy rokon tünetények is különböző módokon mehetnek véghez; s átugorva a tapasztalati kör határvonalait, a szellem legmagasabb problémáit is oly könnyedén vélik vonatkozásba hozhatni a természetes folyamatokkal? Nem kisebb tekintély, mint Virchow inti a tudomány embereit, hogy ez az időelőtti synthesis a tudomány iránti bizalmat rendíti meg; inti, hogy a tudománynak évszázadok óta feladata az alanyi áramlatokkal szemben azt az oldalt erősíteni, a mit ő is conservatívnak nevez, azt, a mely a biztos tényeket a bizonyítékok teljes öntudatával foglalja magában, azt az oldalt, a mely a legmagasabb bizonyító eszköznek a kíséreltet veszi.

Ilyen értelmezés után ki kételkedhetik némi conservativismus jogosultságán a tudományok terén? Ellenőrzés, a mely sok esetben megóv a tévedéstől, habár maga is tévedhet olykor. Ki fog ebből, így fogva fel a dolgot, vádat emelhetni a tudományos intézetek, az akadémiák ellen?

S ha ezek szerint az utolsó vád is meg van döntve, a melyet korunkban a tudományos akadémiák ellen föl szoktak hozni; ha ellenben annyi oldalról, annyi kiáltó tény által látjuk igazolva azokat a nagy szolgálatokat, a melyeket a tudományos akadémiák a tudományok művelése és terjesztése körül korunkban is hivatva vannak tenni; és ha e föladatoknak, a teljesített kötelesség méltó önrészével mondhatjuk el, soha sem felelt inkább meg ez

a tudományos intézet: nincsen-e helyén, tisztelt közönség, a részvét hanyatlásával szemben, a melyet zárszámadásunk mutat, a forum mellett, a mely kizárólag látszik ez idő szerint elfoglalni a közfigyelmet, újra rámutatni arra a szerepre is, a melyre ujjászületésünk nagy munkájában akadémiánk is hivatva van; nem kell-e ébren tartani törekednünk azt a vallásosságot, a mely hisz a nemzeti míveltség államalkotó, államfentartó erejében; nincs-e idején figyelmeztetni hazánkfiat, hogy az az áldozat, a melyet a nemzet önértékében hozott, nem felel meg többé intézetünk munkaerejének s figyelmeztetni a veszteségre, a mely a szellemi tevékenység korlátozásával magára a nemzetre hárul? Én, tisztelt közönség, a midőn ez ülésen az elnöki tisztet kell viselnem, annyival inkább idején látam e figyelmeztető, ez intó, e kérő szózatot emelni, minél inkább meg vagyok győződve, hogy a magyar lelkesedés nem olyan könnyen hűl, mint támad, s nemcsak olyan diadalokra hasznos, a melyeket pillanat dönt el!

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-VÁLLALATA.

E vállalat keretében oly eredeti és fordított munkák fognak kiadatni, a melyeknek megvásárlásában irodalmunk legszembevetőbb hiányainak betöltése és a művelt közönség szükségéi lesznek a főszempontok. A vállalat három különálló sorozatból áll, melyek: I. sorozat a **Történelem** (évenként 80 frt, ára 4 frt). II. sorozat: az **Irodalom** (évenként 60 frt, ára 3 frt). III. sorozat: a **Jog- és Államtudomány** (évenként 60 frt, ára 3 frt) egész körét fogják átkarolni. Az aláírás egy sorozatra is elfogadtatik, **de három évre kötelező**. A bekötési díjak, — kötetenként 40 kr. — külön számíttatnak fel. Egyes munkák a sorozatokból külön nem adatnak. Mindeddig megjelentek:

Az első három évi (1875—1877) cyclusból:

I-ső vagy történelmi sorozat.

Nyolcz kötet. — Diszesen kötve. — Ára 15 frt 20 kr.

Macaulay. Anglia története II. Jakab trónralépte óta. Fordította Csengery Antal. Második, átnézett kiadás. I. II. és III-dik kötet. Angol diszkötésben. A harmadik kötettől kezdve fordítja Zichy Antal.

Carlyle T. A francia forradalom. Ford. Baráth Ferencz. I. és II. kötet. Angol diszkötésben.

Curtius E. A görögök története. Fordította Fröhlich Robert. I. és II. kötet. Angol diszkötésben.

Hunfalvy Pál. Magyarország ethnografiája. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)

II-ik vagy irodalmi sorozat.

Hat kötet. — Diszesen kötve. — Ára 11 frt 40 kr.

***Göthe** lyrai költeményei. Ford. Szász Károly. Két kötet egybekötve. Angol diszkötésben. (Teljes.) Elfogyott.

***Nisard D.** Tanulmányok a renaissance és a reformáció korából. (Erasmus Rotterodamus. — Morus Tamás. — Melanchton.) Ford. Vajda János. Egy kötet. Ang. diszköt. (Teljes.) Elfogyott.

Müller M. Újabb felolvasásai a nyelvtudományról. Fordította dr. Simonyi Zsigmond. Egy köt. Ang. diszkötésben.

Boissier. Cicero és barátjai. Ford. dr. Csiky K. Egy köt. Ang. diszk. (Teljes.)

Lewes. A philosophia története Thalestől Comteig. Fordította dr. Bánóczy J. I. és II. köt. Angol diszkötésben.

* Az elfogyott Göthe és Nisard helyett kiegészítésül a következő három munka egyikét tetszés szerint lehet választani, ugymint: **Lewes:** Göthe élete. 2 kötet. — **Pauler:** Wesselényi összeesküvése 2 kötet. — **Kállay:** A szerbek története.

III-ik vagy jog- és államtudományi sorozat.

Hét kötet. — Diszesen kötve. — Ára 11 frt 80 kr.

***Bluntschli J. C.** Az általános államjog és a politika története a tizenhatodik század óta a jelenkorig. Fordította dr. Acsádi Ignác. Két kötetben. Angol diszköt. (Teljes.) Elfogyott.

Geist R. A jogi állam. Fordította dr. Takács Lajos. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)

Maine Sumner H. A jog őskora, összeköttetése a társadalom alakulásának történetével, s viszonya az ujkori eszmékhez. Fordította, bevezette és jegyzetekkel kísérte Pulszky Ágost. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)

Todd. Az angol parlamenti kormányrendszer fejlődése és állása. Fordította Dapssy László. Három kötetben. Angol diszkötésben. (Teljes.)

* Az elfogyott Bluntschli helyett kiegészítésül a következő három munka egyikét tetszés szerint lehet választani, ugymint: **Lewes:** Göthe élete. 2 kötet. — **Pauler:** Wesselényi összeesküvése. 2 kötet. — **Kállay:** A szerbek története.

Mind a három sorozat 21 kötetben diszesen kötve 38 frt 40 kr.

A második három évi (1878–1880) cyclusból 1878-ban megjelentek:

Az I-ső vagy történelmi sorozatból:

Macaulay: Anglia története, a IV. V. VI. (befejező) kötete.

A II-ik vagy irodalmi sorozatból:

Nisard: A francia irodalom története. I. kötete. Fordította Szász Károly és

Lewes: A philosophia története, III. (befejező) kötete. Fordította Dr. Bánóczy József.

A III-ik vagy jog- és államtudományi sorozatból:

Carrara: »A büntető jog tudományos programja«. Fordította Beksics Gusztáv. 2 kötetben. (Teljes.)

Pauler Tivadar: (Igazságügyminister) »Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez«. Egy kötetben. (Teljes.)

A következő két évben még kiadatnak:

Az I. sorozatban:

Curtius: A görögök története. Fordította Fröhlich Róbert. III. és IV. (befejező) kötete.

A II. sorozatban:

Arany János összes prózai munkái.

Gyulai Pál: Petőfi Sándor élete és művei.

Nisard: A francia irodalom története II.—IV. (bef.) kötete.

A III. sorozatban:

Leroy-Beaulieu: Traité de la Science des Finances. Az eredetiből fordítja Dr. Láng Lajos. Négy kötetben.

Azok, kik mint új pártoló tagok akarnak belépni, az ekkoráig megjelent és befejezetlen maradt munkákat, — míg a készlet tart, — ugyanazon kedvezményi áron szerezhetik meg, a melyen a korábbi pártolótagok kapták: és pedig díszes kötésben:

Az I. sorozatból:

Macaulay: »Anglia története« I—III. kötet 5 frt 70 kron.

Carlyle: »A francia forradalom.« I—II. kötet 3 frt 80 kron

Curtius: »A görögök története.« I—II. kötet 3 frt 80 kron.

A II. sorozatból

Lewes: »A philosophia története.« I—II. kötet 3 frt 80 kron.

A pártoló tagok kedvezményi áron kapják:

Pauler Gyula: Wesselényi F. nádor és társai összeesküvése. 2 kötetben. Díszesen kötve 7 frt helyett 3 frt 50 kron.

Kállay Béni: A szerbek története. I. kötet. Díszesen kötve 4 frt helyett 2 frt 40 kron.

Lewes: Goethe élete. 2 kötetben. Díszesen kötve 7 frt helyett 3 frt 80 kron.

Megrendelések a teljes első három évi (1875—1877-ki) cyclusra szintén folyvást elfogadtatnak, és kívánságra részletfizetés mellett is kiszolgáltatnak.

A M. T. Akadémia Könyvkiadó Bizottsága.